

OSMANLI DİPLOMATİK BELGELERİNDE “BULGARLARIN KRALI” VE “BULGARİSTAN KRALI” TARTIŞMASI: EGEMENLİK SORUNU VE DİPLOMATİK KRİZ (1908–1909)*

Fatih FIRAT**
Tahir BİLİRLİ***

Öz: 1908 yılında Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Osmanlı–Bulgar ilişkileri yeni bir diplomatik zemine taşınmış, bu sürecin en dikkat çekici boyutlarından biri hükümdarlık ünvanı etrafında şekillenen kriz olmuştur. Bulgar Prensi Ferdinand’ın bağımsızlık sonrasında “Bulgaristan Kralı” yerine “Bulgarların Kralı” ünvanını benimsemesi, Osmanlı Devleti tarafından yalnızca sembolik bir tercih olarak değil, imparatorluk sınırları içinde yaşayan Bulgar tebaayı da kapsayabilecek nitelikte bir egemenlik iddiası olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma, söz konusu ünvan tartışmasını Osmanlı diplomatik belgeleri ışığında incelemekte; meselenin ortaya çıkış sürecini, pasaport ve gümrük işlemleri üzerinden somutlaşan uygulama krizlerini ve tarafların mütekabiliyet esasına dayalı karşılıklı tedbirlerini analiz etmektedir. Ayrıca Avrupa devletlerinin konuya yaklaşımları ile özellikle *Tanin* gazetesindeki tartışmalar değerlendirilerek krizin uluslararası boyutları ortaya konulmaktadır. Arşiv belgeleri, Osmanlı Hariciyesi’nin meseleyi doğrudan bir protokol sorunu olarak değil, devlet egemenliği ve hukukî meşruiyet çerçevesinde ele aldığını göstermektedir. Buna karşılık Bulgaristan, söz konusu ünvanı tarihî süreklilik ve dilsel kullanım gerekçeleriyle savunmuş; büyük devletlerin önemli bir kısmı da bu tercihi fiilen tanımıştır. Sonuç olarak “ünvan krizi”, bağımsızlık sonrası dönemde Osmanlı–Bulgar ilişkilerinin ne denli hassas bir zemine oturduğunu gösteren sembolik fakat siyasal sonuçları olan bir vaka niteliği taşımaktadır. Bu ihtilaf, bir yandan Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki egemenlik sınırlarını tartışmaya açarken, diğer yandan Bulgaristan’ın bağımsız devlet kimliğini uluslararası alanda pekiştirme çabasını görünür kılmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Bulgaristan, 1908 Bağımsızlığı, Ünvan Krizi, Egemenlik, Diplomasi, Pasaport Krizi.

THE DEBATE OVER “KING OF THE BULGARIANS” AND “KING OF BULGARIA” IN OTTOMAN DIPLOMATIC DOCUMENTS: THE SOVEREIGNTY ISSUE AND DIPLOMATIC CRISIS (1908–1909)

Abstract: Following Bulgaria’s declaration of independence in 1908, Ottoman–Bulgar relations entered a new diplomatic phase, within which the controversy surrounding royal titlature emerged as a significant source of tension. Prince Ferdinand’s adoption of the title “King of the Bulgarians” instead of “King of Bulgaria” was perceived by the Ottoman Empire not merely as a symbolic preference, but as a potential claim of authority extending to the Bulgarian population residing within Ottoman territories. Consequently, the issue was interpreted as a direct challenge to Ottoman sovereignty. This study examines the aforementioned dispute over the title in the light of Ottoman diplomatic documents, analyzing the emergence of the issue, the practical crises that became evident through passport and customs procedures, and the reciprocal measures adopted by the parties on the basis of reciprocity. In addition, the international dimensions of the crisis are explored through an assessment of the attitudes of the European powers toward the issue, as well as the debates reflected particularly in the newspaper *Tanin*. Archival evidence demonstrates that the Ottoman Ministry of Foreign Affairs approached the matter not merely as a question of

* Bu makale Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Doç. Dr. Tahir Bilirli danışmanlığında Fatih Fırat tarafından hazırlanan doktora çalışmasından yararlanılarak üretilmiştir.

** Arş. Gör., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karabük/Türkiye, fatihfirat@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2341-4102.

*** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karabük/Türkiye, tahirbilirli@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5275-4654.

protocol, but as an issue of sovereignty and legal legitimacy. In contrast, Bulgaria defended the contested title on the grounds of historical continuity and linguistic usage, while several European states tacitly recognized it. In conclusion, the so-called “title crisis” represents a symbolic yet politically consequential episode that illustrates the fragility of Ottoman–Bulgar relations in the immediate aftermath of independence. The dispute both exposed the limitations of Ottoman authority in the Balkans and reflected Bulgaria’s determination to consolidate its independent statehood within the international order.

Key Words: Ottoman Empire, Bulgaria, 1908 Independence, Title Crisis, Sovereignty, Diplomacy, Passport Dispute.

Giriş

Bulgaristan’ın bulunduğu bölgenin XIV. yüzyılın sonlarında Osmanlı idaresine katılmasıyla beraber Bulgar Kilisesi, Fener Rum Patrikhanesi’nin yetki alanına dâhil edilmiştir. Osmanlı yönetimi tarafından Patrikhaneye Ortodoks tebaanın dinî ve idarî meselelerinde geniş ayrıcalıklar tanınmış, bu durum Rum olmayan Ortodoks topluluklar üzerinde zamanla ciddi bir nüfuz kurulmasına yol açmıştır. Patrikhanenin uyguladığı politikalar arasında Rum kültürünü yaymaya yönelik faaliyetler de yer almıştır. Bu politikadan etkilenen Bulgarlar, ana dillerinde eğitim alabilecekleri kurumlar bakımından yetersiz imkânlarla sahipti. Bulgarca eğitim veren okullar genellikle kilise ve manastır bünyesindeki sınırlı eğitim kurumlarından oluşurken, Rumlara ait okullar daha güçlü ve ayrıcalıklı bir konumdaydı. Yunan kültürü eksikli eğitim verilen bu okullarda yetişen bazı Bulgar çocuklarının, zaman içerisinde kendi etnik kimliklerine karşı mesafeli bir tutum geliştirdikleri anlaşılmaktadır¹.

XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa kamuoyu, Bulgarları henüz belirgin bir siyasî ve kültürel topluluk olarak değerlendirmemekteydi. Filoloji alanında çalışan araştırmacılar çoğu zaman bağımsız bir Bulgar dilinin varlığını dahi ayırt edememiş, Balkanlar’ı gezen seyyahlar ile gözlemciler ise Tuna Nehri ile Ege Denizi arasındaki bölgede ağırlıklı olarak Türk ve Rum nüfusundan söz etmişlerdir. Nitekim 1816–1822 yılları arasında Rusya Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Kapodistrias da 1828 yılında Çar I. Nikola’ya sunduğu layihada Balkanlar’da bir Hristiyan devlet modeli tasarlamış ve Bulgarların yaşadığı toprakların Sırbistan’a bağlanmasını önermiştir. Bu durum, dönemin Avrupa siyasetinde Bulgarların henüz bağımsız bir siyasî unsur olarak görülmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu tablo karşısında Bulgar milliyetçileri, bağımsız bir Bulgar devleti kurabilmenin ön şartının Bulgarların ayrı bir millet olduğunu hem kendi toplumlarına hem de dünya kamuoyuna kabul ettirmek olduğunu fark etmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle toplum içerisinde millî bilinç oluşturmaya yönelmiş; okullar açarak eğitim faaliyetlerini yaygınlaştırmış, gazeteler, dergiler ve kitaplar yayımlayarak kültürel bir uyanış başlatmışlardır. Ancak söz konusu reformların beklenenden yavaş ilerlemesi, bazı Bulgar milliyetçi aydınlarını daha sert ve radikal yöntemlere yöneltmiştir. Bu doğrultuda genç Bulgar milliyetçileri, 1871 yılında Osmanlı idaresinin etkisinden uzak bir merkez olan Romanya’nın başkenti Bükreş’te gizli bir örgüt kurarak bağımsızlık mücadelesini daha örgütlü bir yapıya dönüştürmüşlerdir². Bulgarlar için tablo değişmeye başlamıştır. Avrupa kamuoyu Bulgarları Balkanlar’ın en kalabalık topluluklarından biri olarak tanımaya yönelmiş; siyasî çevrelerde Bulgar halkının hakları daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, Bulgar millî uyanışının yalnızca uluslararası müdahalelerin ürünü olmadığı da açıktır. Osmanlı idaresindeki çözülme, Fener Patrikhanesi’nin Rumlaştırıcı politikaları, Bulgar toplumunda millî bilinci besleyen

¹ Fatma Rodoplu Yıldırım ve Bülent Yıldırım, “Bulgar Milliyetçiliği”, *Milliyetçiliğin Coğrafyaları II, Bulgaristan, Hindistan, İran, İtalya, Macaristan, Sırbistan, Yunanistan*, ed. Dr. Yusuf Ziya Bölükbaşı, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 23; Hüdayi Şentürk, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, ss. 50-52; Fatma Rodoplu Yıldırım, “Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C. 2/S. 1 (2020), s. 87.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Islahat Fermanı Devri 1856-1861*, c. 6, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 84; Erhan Vatansever, *Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bulgaristan’ın Bağımsızlığı (1841-1908)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne 2019, s. 77.

kültürel faaliyetler ile Sırbistan ve özellikle Rusya'nın yönlendirmeleri bu sürecin başlıca dinamiklerini oluşturmuştur³.

XVIII. yüzyıl öncesinde Bulgarlar arasında milliyetçilik temelli ve bağımsızlık hedefli örgütlü isyan hareketlerine rastlanmamaktadır. Bu dönemde dağa çıkan ve “haydut” olarak adlandırılan gruplar, daha ziyade şahsî saiklerle hareket eden ve geniş kitleleri sürükleyebilecek siyasî bir programa sahip olmayan unsurlardır. Buna karşılık XIX. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Balkanlar'daki Slav ve Ortodoks topluluklarla kurduğu ilişkiler, Bulgarlar arasında Osmanlı Devleti'nden ayrılma eğilimlerini güçlendirmiştir. Rusya, bölgedeki Slav unsurları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı sistemli bir politika hâline getirmiş; Osmanlı Devleti ile giriştiği savaşlarda Bulgarları askerî ve siyasî bir araç olarak değerlendirmiştir. Savaş dönemlerinde silahlı direnişi teşvik eden Rusya, barış süreçlerinde de imzalanan antlaşmalar yoluyla Bulgar nüfusun haklarını kendi nüfuz alanını genişletecek biçimde gündemde tutmuştur. Bu durum, bölgede Rusya yanlısı unsurların etkinliğini artırmış ve isyan zemininin canlı kalmasına katkı sağlamıştır⁴. Bu gelişmelerin neticesinde 1841 Niş İsyanı, 1849–1850 Vidin İsyanı, 1856 Tırnova–Vidin–Niş isyanları, 1859–1860 Vidin İsyanı, Tuna hadiseleri ve Zağra Olayı gibi çok sayıda teşebbüs ortaya çıkmıştır. Fakat bu hareketlerin hiçbiri kalıcı bir siyasî başarı sağlayamamıştır. Bunun başlıca nedeni, Bulgar topraklarının payitahta yakınlığı sebebiyle Osmanlı idaresinin bölgeye özel önem atfetmesi ve isyanları süratle bastırabilmesidir. Bununla birlikte, isyanların süreklilik arz etmesi Balkanlar'daki istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Nihayet 1875–1876 Hersek ve Bulgar isyanları, Karadağ ve Sırbistan'ın müdahil olmasıyla bölgesel bir çatışmaya dönüşmüş; Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı aleyhine izledikleri politikalar ise 1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı'nın patlak vermesine zemin hazırlamıştır⁵.

1877–1878 Osmanlı–Rus Harbi (93 Harbi), Balkanlar'daki güç dengelerini köklü biçimde değiştiren bir kırılma noktası olmuştur. Savaşın ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile “Büyük Bulgaristan” adı verilen geniş bir Bulgar devleti öngörülmüş; lakin bu düzenleme, Rusya'nın Balkanlar'daki nüfuzunu aşırı derecede artıracığı gerekçesiyle başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin tepkisini çekmiştir. İngiltere'nin öncülüğünde toplanan Berlin Kongresi, Ayastefanos hükümlerini önemli ölçüde tadil etmiştir. Kongre sonucunda Makedonya yeniden Osmanlı idaresine bırakılırken, Osmanlı Devleti'ne tâbi fakat iç işlerinde muhtar Bulgaristan Prensiği ile yine Osmanlı egemenliği altında bulunan Şarkî Rumeli şeklinde iki ayrı idarî birim oluşturulmuştur⁶.

Berlin düzenlemesi Bulgar milliyetçi çevreler tarafından geçici bir aşama olarak görülmüş; Balkanlar'daki her siyasal kriz, bu sınırlamaları aşma fırsatı olarak değerlendirilmiştir. Nitekim 1885'te Bulgar Gizli Merkez İhtilal Komitesi'nin öncülüğünde gerçekleştirilen bir ihtilal ile Şarkî Rumeli fiilen Bulgaristan Prensiğine katılmıştır. Bu gelişme, Berlin sisteminin sahada aşındırılmaya başladığını göstermiştir⁷.

Bağımsızlığa giden sürecin son evresi ise 1908'de “Geşov Hadisesi” ile şekillenmiştir⁸. Osmanlı nezdinde “kapıkethüda”⁹ sıfatıyla görev yapan İvan Stefanov Geşov'un İstanbul'da bağımsız bir devlet

³ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Kronik Kitap, İstanbul 2016, ss. 43-44.

⁴ Karal, *Islahat Fermanı Devri*, ss. 84-85.

⁵ Emine Bayraktarova, *Osmanlı Devleti-Bulgaristan Prensiği İlişkileri (1878-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, ss. 14-15; Karal, *Islahat Fermanı Devri*, ss. 87-88; İnalçık, *Bulgar Meselesi*, ss. 73-86; İsmail Yıldız, *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bulgaristan'daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878-1908)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, ss. 34-67.

⁶ Şarkî Rumeli Vilayetine teşekkülü, idarî şekli ve ilhakı süreci için bkz. Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

⁷ Ayastefanos Antlaşması'nın maddeleri hakkında bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, C. 1, ss.387-400; Ali İhsan Gencer, “Ayastefanos Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 1991, IV, s. 225.

⁸ Bulgaristan'ın bağımsızlığı öncesi meydana Geşov Meselesi ve diplomatik krizler hakkında detaylı bilgi için bkz. Mithat Aydın, “Bulgaristan Yol Ayrımında: İvan S. Geşov Meselesi”, *Bellekten*, 280 (2013), s. 1077; Abidin Temizer, “The Independence Process of Bulgaria and the First Ambassador of the Ottoman Empire to Sofia, Mustafa Asım Bey”, *Bellekten*, C. 85/ Sy. 304 (Aralık 2021), ss. 1073-1104; Hasan Ünal, “Ottoman Policy during the Bulgarian Independence Crisis, 1908-

temsilcisi gibi hareket etmesi ve kendisine “Ekselans” ünvanıyla hitap edilmesi talebi, Osmanlı hükümeti tarafından diplomatik teamüllere aykırı bulunmuştur. 12 Eylül 1908’de Sultan II. Abdülhamid’in doğum günü dolayısıyla verilen resmî davete Geşov’un davet edilmemesi krizi tırmandırmış; Geşov’un meseleyi basın yoluyla uluslararası kamuoyuna taşıması, Bulgaristan’ın bağımsızlık sürecini hızlandıran bir propaganda aracına dönüşmüştür. Sadrazam Kâmil Paşa’nın diplomatik denge arayışları ve Romanya ile olası bir ittifak girişimleri sonuçsuz kalmış; 20 Eylül 1908’de Şarkî Rumeli demiryollarının Bulgarlar tarafından işgali gerginliği daha da artırmıştır. II. Meşrutiyet’in yarattığı siyasî belirsizlik ortamından yararlanan Bulgaristan, 5 Ekim 1908’de Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek’i ilhakıyla eşzamanlı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti başlangıçta diplomatik tepki göstermişse de 1909 tarihli Petersburg ve İstanbul Protokolleri ile bu bağımsızlığı resmen tanımak durumunda kalmıştır¹⁰.

Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi, Osmanlı–Bulgar ilişkilerinde yeni ve hassas bir dönemi başlatmıştır. Bu aşamada mesele yalnızca iki devlet arasındaki diplomatik temasların yeniden düzenlenmesiyle sınırlı kalmamış; uluslararası hukuk, protokol ve hükümdarlık ünvanlarının kullanımı gibi sembolik fakat siyasal sonuçları olan sorunları da gündeme taşımıştır. Prens Ferdinand’ın “kral” ünvanını benimsemesi ilk bakışta doğal bir gelişme olarak görülebilir. Fakat “Bulgaristan Kralı” ile “Bulgarların Kralı” ifadeleri arasındaki tercih, kısa sürede egemenlik boyutu taşıyan bir ihtilafa dönüşmüştür. Osmanlı Hariciyesi, “Bulgarların Kralı” ünvanını imparatorluk sınırları içinde yaşayan Bulgar tebaanın da bu hükümdarlık iddiasına dâhil edilmesi endişesini taşımış ve meseleyi doğrudan egemenlik sorunu olarak görmüştür. Avrupa devletlerinin çoğunun bu ünvanı zımnen kabul etmesi, Osmanlı diplomasisinin manevra alanını daraltmıştır¹¹.

Bu bağlamda, pasaport ve gümrük işlemleri üzerinden ortaya çıkan uygulama krizleri, iki devlet arasında mütekabiliyet esasına dayalı bir gerilim doğurmuştur. Özellikle *Tanin*’de kaleme alınan yazılar, ünvan meselesinin yalnızca diplomatik bir protokol tartışması olmadığını, sembolik niteliğini aşarak siyasî kimlik, egemenlik ve meşrutiyet mücadelesine dönüştüğünü göstermektedir.

“Bulgarların Kralı mı, Bulgaristan Kralı mı?” Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ünvan Krizi

Berlin Antlaşması sonrasında kurulan Bulgaristan Prenslığı’nin statüsü, 1879 yılında Tırnova’da Bulgaristan Meclis-i Umumiyesi tarafından hazırlanan “Tırnova Anayasası¹² (Emaret Kanun-ı Esasîyesi) ile belirlenmiştir. Bu düzenlemede prens ünvanı, yetkileri ve yetki alanı tanımlanmıştır. Söz

9: Ottoman Empire and Bulgaria at the Outset of the Young Turk Revolution”, *Middle Eastern Studies*, C. 34/Sy. 4 (1998), ss. 135-176. Geşov Meselesine dair Bulgar basınındaki yansımaları için bkz. Nadezhda Vasileva, “Three Events Concerning the Bulgarian-Turkish Relations (1908-1909) and Their Reflections in Bulgarian Press”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1/Sy. 2 (2016), ss. 129-153.

⁹ Sofya merkezli Osmanlı Devleti’nin Bulgaristan Komiserliği ile İstanbul merkezli Bulgaristan Prenslığı’nin Kapıkethüdalığı, iki hükümet arasındaki ilişkileri yönlendiren başlıca müesseseler olarak öne çıkmaktadır. Bu iki kurumun sefaret statüsünde değerlendirilmemesi, Berlin Antlaşması’nın ortaya koyduğu hukuki ve siyasî düzenin doğrudan bir yansımasıdır. Zira Bulgaristan’ın muhtariyet ve ardından gelen bağımsızlık süreciyle birlikte yaşanan diplomatik dönüşüm, en belirgin şekilde bu temsil organlarının statüsünde kendisini göstermiş; böylece klasik elçilik yapısından farklı, daha sınırlı ve özel nitelikli bir diplomatik mekanizma ortaya çıkmıştır. İstanbul Bulgar Kapıkethüdalığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Ergün Hasanoğlu, “İstanbul Bulgar Kapıkethüdalığı (1879-1909)”, ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, *X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2025, ss. 267-289.

¹⁰ Ergün Hasanoğlu, “Tophane Konferansı’na Giden Süreçte Şarkî Rumeli Vilayetinin İlhakının Diplomatik Boyutu (18 Eylül 1885-5 Kasım 1885)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 30 (2024), ss. 441-442

¹¹ BOA, Y.PRK. MYD. 26/74; Hilmi Kâmil Bayur, Sadrazam Kâmil Paşa: Siyasî Hayatı, Sanat Basımevi, Ankara 1954, ss. 259-261; BOA, HR. HMŞ. İŞO. 28/18, lef. 1; “Protocole” Imprimerie Mahmud Bey, Constantinople, 1909, ss. 4-14.

¹² Tırnova Anayasası (1879), Bulgaristan Prenslığı’nin Berlin Antlaşması’nın ardından ortaya çıkan siyasî yapısını kurumsallaştıran temel metindir. Tırnova’da hazırlanan bu anayasa, Osmanlı idaresi altında sınırlı özerklikle yönetilen Bulgar topraklarında idari ve yasama düzenini belirlemeyi amaçlamıştır. Her ne kadar Bulgaristan Prenslığı’nin Osmanlı Devleti’ne bağlılık statüsü uluslararası antlaşmalarda belirtilmiş olsa da uygulamada bu bağın zamanla zayıfladığı görülmektedir. Anayasa süreci, Bulgar siyasî elitleri arasındaki tartışmalar ve yeni devletin kurumsal yapısının şekillendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu yönüyle Tırnova Anayasası, Bulgaristan’ın fiilî bağımsızlığa giden sürecinde kritik bir adım olarak değerlendirilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, “Bulgaristan Prenslığı’nde İlan Edilen İlk Anayasa: Tırnova Anayasası”, *Eski Çağ’dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, ed. Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

konusu süreçte, Osmanlı Devleti’nin bürokratik belgelerinde de “prens” ünvanının kullanımına rastlanmaktadır¹³.

Bulgaristan Prenslığı’nin kurulması, Bulgar siyasi çevreleri tarafından nihai hedef olarak görülmemiş; prensliğin muhtariyet statüsü yeterli kabul edilmemiştir. Her ne kadar hukuken Osmanlı Devleti’ne bağlı olsa da Bulgar yönetimi, egemenlik alanını genişletebileceği her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır. “Bulgaristan Kralı” ile “Bulgarların Kralı” ünvanı etrafında yaşanan tartışmalardan önce benzer bir egemenlik krizi, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan ve Şarkî Rumeli arasında ortaya çıkan pasaport ve geçiş belgesi sorunlarında görülmüştür. Muhtariyet öncesinde Osmanlı Devleti, bölgeye yapılan seyahatleri mürur tezkeresi sistemiyle düzenlemekteydi. Ancak muhtariyet sonrasında Bulgar yönetimi bağımsız bir devlet gibi hareket ederek Osmanlı makamlarınca yabancılara verilen pasaportlara vize zorunluluğu getirmiş ve vizesiz girişleri yasaklamıştır. Osmanlı Devleti ise bu uygulamaları kendi hükümlerine haklarına müdahale olarak değerlendirmiştir. Bulgar makamlarının Osmanlı pasaportlarını vize etmesi Osmanlı’nın egemenlik anlayışıyla bağdaşmadığından, Bulgaristan’a gidenlerin pasaportları toplanarak bunların yerine “pasavan” adı verilen geçici geçiş belgeleri verilmeye başlanmıştır. Böylece Bulgar makamlarının Osmanlı belgeleri üzerindeki yetkisi sınırlandırılmak istenmiştir. Pasaport ve pasavan meselesi yalnızca siyasî değil, ekonomik sonuçlar da doğurmuştur. Bulgaristan’ın kendi vize uygulamalarını yürürlüğe koyması Osmanlı Devleti açısından gelir kaybına neden olmuş, ayrıca Şarkî Rumeli halkının Bulgar pasaportu kullanması Osmanlı egemenliğine aykırı görülmüştür. Sorunların çözümü amacıyla Osmanlı Devleti çeşitli komisyonlar kurarak geçiş işlemlerini yeniden düzenlemiş; Bulgaristan’a gidenlere mürur tezkeresi verilmiş ancak Bulgar tarafının kendi pasaportlarının tanınması yönündeki talepleri kabul edilmemiştir. Taraflar arasında kesin bir uzlaşma sağlanamasa da zamanla daha esnek uygulamalara geçilmiş, pasaport ve pasavan sorunu Bulgaristan’ın bağımsızlığına kadar süren egemenlik mücadelesinin önemli bir parçası hâline gelmiştir¹⁴.

Bulgaristan Prenslığı’nin bağımsızlığını ilan etmesinin ardından prensliğin statüsü krallığa dönüşmüş ve kısa süre içerisinde Avrupa devletlerinin büyük bölümü tarafından tanınmıştır. Böylece Prens Ferdinand da resmî olarak “Kral” ünvanını kullanmaya başlamıştır. Ancak Osmanlı Komiserliği’nden¹⁵ gelen raporlar, Ferdinand’ın yalnızca “Bulgaristan Kralı” ünvanıyla yetinmediğini, bunun ötesine geçerek “Bulgarların Kralı” sıfatını benimsemeye yöneldiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti açısından bu ifade yalnızca sembolik bir ünvan değişikliği değil, doğrudan egemenlik haklarını ilgilendiren siyasî bir mesele olarak değerlendirilmiştir. Çünkü “Bulgaristan Kralı” ifadesi belirli bir devletin hükümdarını tanımlarken, “Bulgarların Kralı” ünvanı etnik ve siyasî bakımdan Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Bulgarları da kapsayan daha geniş bir iddiayı içinde barındırmaktaydı. Bu durum, Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki hâkimiyet alanı açısından tehlikeli görülmüş; özellikle Makedonya ve Trakya’daki Bulgar nüfus üzerinde Bulgaristan’ın koruyucu ve temsil edici bir hak iddia etmesine zemin hazırlayabileceği düşünülmüştür. Nitekim Rusya’nın Sofya’daki elçisi güven mektubunu sunarken Ferdinand’a “Bulgarların Çarı” şeklinde hitap edeceğini

¹³ BOA, A.MTZ.04, 4/6; Ayhan Ceylan, “Bulgaristan Emâreti (Prenslığı) Anayasası: 1870 Tırnova Anayasası”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Sayısı*, 21/44, ss. 630-677. Ayrıca tarihte “Bulgar Krizi (1896)” olarak bilinen süreçte, Bulgar Prensi Aleksandır Battenberg’in darbe sonucu tahttan uzaklaştırılması ve Berlin Antlaşması’nın 3. maddesi gereğince Bulgar Meclisi’nin kendi prensini seçme hakkına sahip olması önemli bir yer tutmaktadır. Ancak seçilen prensin, Berlin Antlaşması’nın tarafı olan devletler tarafından ve Osmanlı Devleti’nin onayıyla tasdik edilmesi şartı bulunduğundan, Osmanlı sultanının tasdik sürecini geciktirmesi üzerine gelişen diplomatik gerilim, krizin temelini oluşturmuştur. Bu süreçle ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ergün Hasanoğlu, “Bir Siyasî Krizin Sonu: Ferdinand’ın Bulgar Prensi Olarak Resmen Tanınması ve İstanbul Ziyareti (1896)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 12/2, ss. 431-469.

¹⁴ Abdullah Bay, “Osmanlı Gümrüğünde Bir Geçiş Belgesi: Pasavan veya Geçit Tezkeresi”, *İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 43, ss. 328-333.

¹⁵ Osmanlı Devleti’nde komiserlik teşkilatı, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, devletin siyasî ve idarî bakımdan ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bulgaristan ve Mısır’da uygulanan bu sistem, uzun süre Osmanlı idaresinde kalan söz konusu bölgelerin savaşlar ve uluslararası antlaşmalar neticesinde merkezî otoriteden ayrılması sonrasında geliştirilmiştir. Bu teşkilatın temel amacı, bir yandan bölgelerde yaşayan Türk nüfusunun haklarını gözetmek, diğer yandan ise Osmanlı Devleti’nin egemenlik iddiasını şeklen de olsa sürdürmek için böyle bir usul tatbik edilmiştir. Bulgaristan’daki komiserlik hakkında detaylı bilgi için bkz. Mahir Aydın, “Bulgaristan Komiserliği,” *Belgeler*, C. 17/Sy. 21 (1996), ss. 71-120.

bildirmedi, Osmanlı makamlarında bu ünvanın uluslararası düzeyde de meşrulaştırılmaya çalışıldığı kanaatini güçlendirmiştir. Bu nedenle Osmanlı Komiserliği, söz konusu ünvanın yalnızca diplomatik bir tercih değil, Bulgar milliyetçiliğinin sınırlarını genişletmeye yönelik siyasî bir araç olduğu değerlendirilmesinde bulunmuştur¹⁶.

Bu durum karşısında Osmanlı Hükûmeti, Bulgaristan’dan gelen Bulgar uyrukluların pasaport ve gümrük evraklarında yalnızca “Krallık” ibaresinin bulunması halinde işlemlerin kabul edileceğini kararlaştırmıştır. Lakin kısa bir süre sonra düzenlenen pasaportlarda “Bulgarların Kralı” ünvanının yer aldığı görülünce, Osmanlı makamları bu tür belgelerin vize edilmemesi talimatını vermiştir. Buna karşılık, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı, mütekabiliyet ilkesini gerekçe göstererek İstanbul’daki Bulgar Sefareti’nin de Osmanlı pasaportlarına benzer bir uygulamayı hayata geçireceğini bildirmiştir¹⁷.

Bulgar makamları, Osmanlı Devleti’nin bu yaklaşımını eleştirerek tepki göstermiştir. Bulgaristan’ın İstanbul Sefiri Mihail Sarafov, Kral Ferdinand’a sunulan güven mektubunda “Bulgarların Kralı” ünvanının yer aldığını hatırlatarak, pasaportlarda aynı ünvanın kullanılmasının son derece doğal olduğunu savunmuştur. Yaşanan bu diplomatik gerginlik üzerine Osmanlı Hariciye Nezareti, sorunun büyümesini önlemek amacıyla, ünvan meselesi kesin bir çözüme ulaşıncaya kadar pasaport işlemlerinde herhangi bir engel çıkarılmaması için Sofya’daki Umûr-ı Ticaret Müdüriyeti’ne talimat göndermiştir¹⁸.

“Bulgarların Kralı” Ünvanına Avrupa Devletlerinin Yaklaşımı

Ünvan meselesinin Avrupa hükümetlerindeki yankıları da Osmanlı Hariciyesi tarafından dikkatle izlenmiştir. Berlin Antlaşması’na taraf olan devletlerin çoğu, fiilen “Bulgarların Kralı” ünvanını kabullenmiş bir tutum sergilemiştir. Bu çerçevede İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, söz konusu ünvanı Osmanlı egemenliğine yönelik bir ihlal olarak değil, Bulgaristan sınırları içindeki nüfusu ifade eden sembolik bir sıfat olarak değerlendirmiş; bunun ülke dışındaki Bulgarlar üzerinde herhangi bir hukukî veya siyasî yetki doğurmadığını özellikle vurgulamıştır. Bu yaklaşımın temel maksadı, Balkanlar’daki güç dengelerini gereksiz bir diplomatik krizle sarsmamak ve Rusya’nın bölgedeki nüfuzunu artırabileceği gerilimli bir ortamın oluşmasını engellemek olarak değerlendirilebilir. Bu gerekçeyle, ünvanın Osmanlı Devleti’nin hak ve çıkarlarına zarar verecek mahiyette olmadığı ve meselenin mevcut statü içinde yönetilmesi gerektiği yönünde pragmatik bir tutum benimsenmiştir. Ayrıca, Osmanlı resmî yazışmalarında yer alan “Sırp Kralı” ve “Yunan Kralı” örneklerine paralel olarak “Bulgar Kralı” ifadesinin de yerleşik diplomatik teamül çerçevesinde kullanılmasının uygun olacağı görüşü dile getirilmiştir¹⁹.

Bu çerçevede meseleye ilişkin Avrupa başkentlerindeki farklı değerlendirmeler, Osmanlı diplomasisi tarafından sürecin çok boyutlu bir güç dengesi içerisinde şekillendiğini göstermiştir. Nitekim Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Baron Aehrenthal, Osmanlı Hükümeti’nin bu konudaki diplomatik girişimlerinin sonuç vermeyeceği kanaatini ifade ederek, ünvanın resmî olarak tanınmamasının yeterli olduğunu, zira fiilî kabulün yokluğunda bunun siyasî bir sonuç doğurmayacağını savunmuştur. Bu yaklaşım, Avusturya-Macaristan’ın Balkanlar’da statükonun korunmasına dayalı temkinli politikasının bir yansımasıdır. Buna karşılık Rusya Dışişleri Bakanı Aleksandr İzvolski ise ünvan tartışmasını dar bir sembol meselesi olarak değil, “mesele-i düveliye” mahiyetinde bir devletlerarası sorun olarak görmüş; çözümün ancak büyük devletler arasında sağlanacak kapsamlı bir uzlaşma ile mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Bu tutum da Rusya’nın

¹⁶ BOA, HR. SFR.04, 257/34, lef. 8; BOA.BEO, 3619/271370, lef. 12.

¹⁷ BOA, HR. SFR.04, 257/34, lef. 12; “Bulgaristan Krallığı”, nr. 256, s. 3; BOA.HR.SFR.04. 837/25, lef. 3; BOA, HR. SFR.04, 837/31; BOA, HR.SFR.04, 25746, lef. 2.

¹⁸ BOA, HR. SFR.04, 371/109. Sınırdaki girişlerde sorunun çıkmaması adına Edirne Vilayetine giden yazı için bkz. BOA, DH. MKT, 2884/46.

¹⁹ BOA, BEO, 3619/271370, lef. 1, 2, 5, 6.

Balkanlar üzerindeki siyasî nüfuzunu diplomatik zeminde genişletme stratejisiyle uyumlu bir nitelik taşımaktadır²⁰.

Buna karşılık İtalya Dışişleri Bakanı Tittoni'nin değerlendirmesi de Avrupa devletleri arasındaki farklı bakış açılarını tamamlayıcı nitelikte olmuştur. İtalyan tarafı, “Bulgarların Kralı” ünvanını diplomatik nezaket açısından “münasebetsiz” bulmakla birlikte, bağımsız bir devlet hükümdarının kendi ünvanını belirlemesine uluslararası hukuk bakımından engel teşkil edecek açık bir hüküm bulunmadığını ifade etmiştir. Bu görüş, İtalya'nın dönemin genel diplomatik teamüllerini ve devlet egemenliği ilkesini ön planda tutan yaklaşımını yansıtmaktadır. Ayrıca Yunan Kralı, Belçika Kralı ve “Fransızların İmparatoru” gibi örnekler gösterilerek, bu tür ünvanların esasen hükümdarın kendi tebaasını tanımlayan sembolik ifadeler olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Berlin Antlaşması'na taraf devletlerin “Bulgar” kavramının sınırları konusunda ortak bir tanım üzerinde uzlaşmaları hâlinde, Kral Ferdinand'ın söz konusu ünvana yüklediği siyasî anlamın büyük ölçüde etkisiz kalacağı değerlendirilmiştir²¹.

Pasaport Krizi ve “Bulgarların Kralı” Ünvanı Meselesi

Ünvan tartışması, *Tanin* yazarlarından Babanzâde İsmail Hakkı Bey'in de dikkatini çekmiş ve bu konu hakkında, “Bulgaristan'a Karşı Mevkimiz” başlıklı makalesinde “Bulgarlar Kralı” ünvanını çok yönlü biçimde ele almıştır. Babanzâde'ye göre Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin iç karışıklıklarından yararlanma eğiliminde olup, söz konusu ünvanı da bu fırsatçılığın bir yansıması olarak gündeme getirmiştir. Ona göre “Bulgarlar Kralı” tabiri, Osmanlı ülkesinin çok uluslu yapısı dikkate alındığında, imparatorluğun izzet-i nefesine yönelik bilinçli bir meydan okumadır. Yazar, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra Osmanlı ile yaşadığı diplomatik ihtilaflarda çoğu kez nezaketten uzak ve tehditkâr bir dil kullandığını, bu ünvanın da aynı saldırgan üslubun bir devamı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Bulgar tarafının ünvanın tarihî meşruiyetini Orta Çağ'daki “Bulgarlar Kralı” geleneğine dayandırma çabalarını eleştiren Babanzâde, tarihte yıkılmış devletlerin yeniden dirilemeyeceğini; yeniden sahneye çıkan milletlerin ise artık farklı bir kimlik taşıdığını savunmuştur. Bu çerçevede, Avrupa devletlerinin ünvanı tanınmasının Bulgaristan'a herhangi bir hukuki hak kazandırmayacağını vurgulamıştır. Babanzâde'ye göre İtalya, Fransa ve Rusya'nın meseleyi önemsememesi, tebaaları arasında Bulgar unsuru bulunmamasından kaynaklanmaktaydı. Oysa Osmanlı Devleti açısından durum tamamen farklıydı: “Bulgarlar Kralı” ifadesinin kabulü, imparatorluk içindeki Bulgar tebaası üzerinde hak iddiası anlamına gelebilirdi. Bu nedenle, Babanzâde'ye göre Osmanlı açısından doğru ve meşru tutum, Bulgar hükümdarını yalnızca “Bulgaristan Kralı” olarak anmaktan ibaretti²².

Bu tartışmaların yoğun biçimde gündemde olduğu bir dönemde, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığını resmen tanımaya ilişkin protokolün imzalanması sürecinde İstanbul'a gelen Bulgar heyeti üyelerinden Liyaçev, *Tanin* gazetesine verdiği röportajda “Bulgarlar Kralı” ünvanına dair açıklamalarda bulunmuştur. Liyaçev, söz konusu ünvanın basın tarafından gereğinden fazla abartıldığını ifade etmiş ve Avrupa devletlerinin, bağımsız bir ülkenin hükümdarına dilediği ünvanı kullanma hakkını tanıdıklarını hatırlatmıştır. Ona göre bu ünvanın benimsenmesi, Osmanlı-Bulgar ilişkilerine zarar verecek nitelikte değildi. Liyaçev, ünvanın kullanılmasının ardında iki temel gerekçe bulunduğunu belirtmiştir: dilsel alışkanlık ve tarihî süreklilik. Halk arasında Türkçede “Bulgaristan Kralı” yerine “Bulgar Kralı” ifadesinin yaygın olarak kullanıldığını²³, Bulgarcada da benzer bir eğilimin bulunduğunu dile getirmiştir. Ayrıca tarihsel açıdan, geçmişteki Bulgar çarlarının aynı ünvanı taşıdıklarını hatırlatarak, bu geleneğin bir devamı olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Liyaçev'in açıklamaları, diplomatik tartışmaların yalnızca resmi protokollerle sınırlı kalmadığını, aynı

²⁰ BOA, BEO, 3619/271370, lef. 4, 8, 15, 17.

²¹ BOA, BEO, 3619/271370, lef. 18.

²² Babanzâde İsmail Hakkı, “*Bulgaristan'a Karşı Mevkimiz*”, *Tanin*, nr. 264, (15 Mayıs 1325/28 Mayıs 1909), s.2.

²³ “Liyaçev, tarihî bir örnek olarak şu vakaya atıf yapmaktadır: Selanik yakınlarında bulunan Narissa sınır taşı üzerinde yer alan 904 tarihli bir yazıtta, Doğu Roma (Bizans) döneminde Konstantinopolis Patriği'nin bir mektubu imzalarken ‘Bulgarların Çarı’ ünvanını şu ifadeyle kabul ettiği belirtilmektedir: ‘Tanrı'nın lütfuyla Bulgarların Çarı Simeon’.” Bkz. BOA.BEO, 3619/271370, lef. 14/5.

zamanda kamuoyunda ve basında yankı bulan söylemsel bir boyutunun da bulunduğunu ortaya koymaktadır²⁴.

Benzer şekilde, Bulgaristan Komiser Vekili İbrahim Refik Bey, Şarkî Rumeli’de Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yaşanan ünvan tartışmasına açıklık getirmek amacıyla sadarete sunduğu tezkiresinde dikkat çekici değerlendirmelerde bulunmuştur. Refik Bey’in aktardığına göre, Bulgaristan Dışişleri Bakanı, Sofya’daki yabancı diplomatik temsilciliklere gönderdiği resmî notalarda Prens Ferdinand’ın “Bulgarların Kralı” ünvanıyla tahta çıktığını bildirmiştir. Nezaret, bu ünvanın tarihî belgelerde yer aldığını, Bulgaristan’ın bağımsızlığı sonrasında yeniden kullanılmaya başlandığını ve herhangi bir siyasî amaç taşımadığını ileri sürmüştür²⁵.

Nitekim Rusya ve Avusturya elçileri, sundukları itimatnamelerde bu ünvanı kabul etmiş; Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Belçika gibi ülkeler ise herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Bununla birlikte Refik Bey, Şarkî Rumeli’ye ilişkin bazı eski meselelerin hâlen çözüme kavuşmamasının, iki ülke arasındaki ilişkilerde çeşitli aksaklıklara yol açtığını belirtmiştir. Krallık ünvanı etrafında şekillenen bu ihtilafın, birçok idarî işlemleri sekteye uğrattığını vurgulayan Refik Bey, konunun bir an önce uygun bir yöntemle sonuçlandırılmasının zaruret teşkil ettiğini ifade etmiştir²⁶.

“Bulgarların Kralı” ünvanı etrafında şekillenen ihtilaf ve buna bağlı olarak ortaya çıkan pasaport krizi, Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde önemli bir diplomatik gerginlik alanı hâline gelmiştir. Osmanlı Hükûmeti, Bulgaristan’ın pasaportlarda söz konusu ünvanı kullanmaya başlamasına tepki olarak bu belgeleri geçersiz sayma kararı almış; buna karşılık Bulgar tarafı da Osmanlı pasaportlarını tanımama yoluna gitmiştir. Ancak sınır geçişlerinde sorun yaşanmaması amacıyla taraflar arasında geçici bir uzlaşma sağlanmış, uygulamada belirli bir esneklik tanınarak seyahatlerin engellenmemesi konusunda mutabakata varılmıştır. Zamanla diplomatik yollarla bir çözüme ulaşmanın mümkün olmadığı anlaşılmış ve her iki taraf da kendi tutumunda daha kararlı bir çizgi benimsemiştir. Avrupa devletleri ise meseleye farklı yaklaşımlar sergilemiş; bazıları ünvanı fiilen tanıırken, Osmanlı Devleti bu ünvanı resmen kabul etmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Bununla birlikte Osmanlı makamlarının, ilişkilerin kopma noktasına gelmemesi adına, ünvan konusunu doğrudan gündeme almaktan kaçındığı ve fiilen görmezden gelme stratejisini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle diplomatik temasların yeni şekillendiği hassas bir dönemde, Osmanlı tarafının pragmatik ve temkinli bir politika izleyerek mevcut ilişkilerin sürdürülmesini hedeflediğini göstermektedir. Bu çerçevede, “Bulgarlar Kralı” ünvanı meselesi, hem Osmanlı-Bulgar diplomatik ilişkilerinin hem de Avrupa devletlerinin uygulamalarının kesişim noktasında, çok boyutlu bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu mesele yalnızca protokoller ve resmi yazışmalar üzerinden değil, aynı zamanda diplomatik algı üzerinden de yönetilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı tarafının pragmatik ve temkinli tutumu, bu süreçte hem iç hukukî kaygıları hem de dış ilişkilerde istikrarı gözeten bir strateji olarak değerlendirilebilir²⁷.

Son olarak Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’na ait evraklar incelendiğinde ise Bulgaristan’ın 1908’de bağımsızlığını ilan ettiği döneme ilişkin önceki hassasiyetlerin zamanla zayıfladığı görülmektedir. Bu çerçevede belgelerde “Bulgar Kralı Boris” (1918-1943) ve “Bulgar Kralı Simeon” (1943-1946) gibi ifadelerin kullanılmasında herhangi bir diplomatik çekinceye rastlanmaması dikkat çekmektedir. Osmanlı döneminde benzer ünvanların egemenlik tartışmalarına yol açma ihtimali yüksek görülürken, Cumhuriyet döneminde bu tür hassasiyetlerin büyük ölçüde ortadan kalktığı anlaşılmaktadır²⁸.

Bu değişimin arka planında, Osmanlı Devleti’nin Balkan Harbi sonrasında Balkan coğrafyasındaki hâkimiyet alanını büyük ölçüde kaybetmiş olması belirleyici bir rol oynamıştır. Bulgar nüfusunun önemli bir kısmının bu bölgelerde yoğunlaşması, özellikle Makedonya ve çevresindeki demografik yapı, Bulgaristan ile ilgili siyasî ve diplomatik algının da dönüşmesine yol açmıştır. Ayrıca Balkan

²⁴ “Mösyö Liyaçev ile Mülakat”, Tanin, nr. 257, (8 Mayıs 1325/21 Mayıs 1909), s.1.

²⁵ BOA, BEO, 3619/271370 lef. 12.

²⁶ BOA, BEO, 3619/271370 lef. 12.

²⁷ BOA, DH.MKT. 2884/46, lef. 2; BOA.HR.SFR.04. 371/109; BOA.HR.SFR.04. 371/ 108, lef. 2.

²⁸ DB, TDA. 41066/163737; 41066/163737, 41470/168775.

Harbi sürecinde İstanbul ve çevresinde yaşayan Bulgar nüfusun önemli ölçüde Bulgaristan’a yönelmesi, iki devlet arasındaki ilişki dinamiklerini değiştiren önemli bir etken olmuştur.

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti döneminde söz konusu ünvan kullanımının artık doğrudan bir egemenlik tartışması doğurma potansiyelini kaybettiği; buna paralel olarak Cumhuriyet’in benimsediği yeni siyasal kimlik ve diplomatik dilin daha pragmatik ve özgüvenli bir yaklaşımın oluşmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

Sonuç

1908 Bulgar bağımsızlığı sonrasında ortaya çıkan “Bulgarların Kralı” ünvanı etrafındaki tartışma, Osmanlı–Bulgar ilişkilerinin yeni dönemde hangi kırılma zemin üzerinde şekillendiğini açık biçimde göstermektedir. Mesele, görünürde bir protokol ve hitap sorunu gibi ortaya çıkmışsa da tarafların yaklaşımı dikkate alındığında doğrudan egemenlik, meşruiyet ve uluslararası tanınma meselesine dönüşmüştür. Osmanlı Devleti açısından “Bulgarların Kralı” ifadesi, imparatorluk sınırları içinde yaşayan Bulgar tebaayı da kapsayabilecek bir hükümlanlık iddiası anlamına gelmekteydi. Bu nedenle konu, sembolik bir tercih olmanın ötesinde, devlet otoritesinin sınırlarıyla ilgili bir hassasiyet olarak değerlendirilmiştir.

Bulgaristan ise söz konusu ünvanı tarihî süreklilik ve dilsel kullanım gerekçeleriyle savunmuş; bağımsızlığını yalnızca siyasî değil, sembolik düzeyde de pekiştirme iradesi göstermiştir. Avrupa devletlerinin önemli bir kısmının bu ünvanı fiilen kabul etmesi, Osmanlı diplomasisinin hareket alanını daraltmış ve meselenin uluslararası boyutunu belirginleştirmiştir. Bu durum, Berlin sistemi sonrasında Balkanlar’daki güç dengesinin Osmanlı aleyhine nasıl şekillendiğini de ortaya koymaktadır.

Pasaport ve gümrük işlemleri üzerinden somutlaşan uygulama krizleri, ünvan tartışmasının pratik sonuçlar doğurduğunu göstermiş; tarafların mütekabiliyet esasına dayalı tedbirleri diplomatik gerilimi derinleştirmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Hariciyesinin nihai olarak doğrudan bir kopuş yerine fiili bir görmezden gelme ve ilişkileri sürdürme stratejisini benimsemesi, dönemin dış politika anlayışının pragmatik niteliğini yansıtmaktadır.

Sonuç olarak “ünvan krizi”, bağımsızlık sonrası Osmanlı–Bulgar ilişkilerinde ortaya çıkan egemenlik tartışmalarının sembolik fakat siyasal etkileri olan bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Bu ihtilaf, bir yandan Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki otoritesinin sınırlarını görünür kılarken, diğer yandan Bulgaristan’ın uluslararası sistem içinde bağımsız ve meşru bir aktör olarak yer alma kararlılığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla mesele, yalnızca bir ünvan tartışması değil; dil, sembol ve diplomatik teamüller üzerinden yürüyen bir meşruiyet mücadelesi olarak Osmanlı–Bulgar ilişkilerinin dönüşümünü anlamada anahtar bir örnek teşkil etmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DB. TDA)

Türkiye Dışişleri Arşivi (TDA): 41066/163737; 41066/163737, 41470/168775.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadâret Eyalet-i Mümtâze Bulgaristan (A.MTZ.04): 4/6.

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO): 3619/271370.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH.MKT): 2884/46.

Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04): 257/34, 257/46, 371/108, 371/109, 837/25, 837/31

Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstisare Odası (HR. HMŞ.İŞO): 28/18.

Yıldız Perakende Yaveran, Maiyyet, Erkan-ı Harbiye Dairesi Evrakı (Y.PRK.MYD): 26/74.

Sürelî Yayınlar

Tanin

Kitap ve Makale

- AYDIN Mahir, Şarkî Rumeli Vilayeti, TTK, Ankara 1992.
- AYDIN Mahir, “Bulgaristan Komiserliği”, *Belgeler*, c. 17/sy. 21 (1996), ss. 71-120.
- AYDIN Mithat, “Bulgaristan Yol Ayrımında: İvan S. Geşov Meselesi”, *Belleten*, c. 77/sy. 280 (Aralık 2013), ss. 1071-1102.
- BAY Abdullah, “Osmanlı Gümrüğünde Bir Geçiş Belgesi: Pasavan veya Geçit Tezkeresi”, *İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, sy. 43, ss. 325-356.
- BAYRAKTAROVA Emine, *Osmanlı Devleti-Bulgaristan Prensiği İlişkileri (1878-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- BAYUR Hilmi Kamil, Sadrazam Kâmil Paşa: Siyasi Hayatı, Sanat Basımevi, Ankara 1954.
- CEYLAN Ayhan, “Bulgaristan Emâreti (Prensiği) Anayasası: 1870 Tırnova Anayasası”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Sayısı*, c. 21/sy. 44 (2022), ss. 630-677.
- ERİM Nihat, Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C. 1, Ankara 1953.
- GENCER Ali İhsan, “Ayastefanos Antlaşması”, *DİA*, İstanbul 1991, C. 4, s. 225.
- HACISALİHOĞLU Neriman Ersoy, “Bulgaristan Prensiği’nde İlan Edilen İlk Anayasa: Tırnova Anayasası”, *Eski Çağ’dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, ed. Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.
- HASANOĞLU Ergün, “Tophane Konferansı’na Giden Süreçte Şarkî Rumeli Vilayetinin İlhakının Diplomatik Boyutu (18 Eylül 1885–5 Kasım 1885)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, c. 11/sy. 30, ss. 439-473.
- HASANOĞLU Ergün, “İstanbul Bulgar Kapıkethüdalığı (1879–1909)”, *X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Feridun M. Emecen ve Ali Akyıldız, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2025, ss. 267-289.
- HASANOĞLU Ergün, “Bir Siyasî Krizin Sonu: Ferdinand’ın Bulgar Prensi Olarak Resmen Tanınması ve İstanbul Ziyareti (1896)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, c. 12/sy. 2, ss. 431-469.
- İNALCIK Halil, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Kronik Kitap, İstanbul 2016.
- KARAL Enver Ziya, Osmanlı Tarihi: Islahat Fermanı Devri 1856–1861, c. 6, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- “Protocole” İmprimerie Mahmood Bey, Constantinople, 1909, ss. 4-14.
- ŞENTÜRK Hüdayi, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- TEMİZER Abidin, “The Independence Process of Bulgaria and the First Ambassador of the Ottoman Empire to Sofia, Mustafa Asım Bey”, *Belleten*, c. 85/sy. 304 (Aralık 2021), ss. 1073-1104.
- ÜNAL Hasan, “Ottoman Policy during the Bulgarian Independence Crisis, 1908–9: Ottoman Empire and Bulgaria at the Outset of the Young Turk Revolution”, *Middle Eastern Studies*, c. 34/sy. 4 (1998), ss. 135-176.
- YILDIRIM Fatma Rodoplu ve Bülent Yıldırım, “Bulgar Milliyetçiliği”, *Milliyetçiliğin Coğrafyaları II: Bulgaristan, Hindistan, İran, İtalya, Macaristan, Sırbistan, Yunanistan*, ed. Dr. Yusuf Ziya Bölükbaşı, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, ss. 21-66.
- YILDIRIM Fatma Rodoplu, “Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, c. 2/sy. 1 (2020), ss. 87.
- YILDIZ İsmail, *Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Bulgaristan’daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878-1908)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

EXTENDED ABSTRACT

Following Bulgaria’s declaration of independence in 1908, Ottoman-Bulgar relations entered a new and complex phase characterized by a combination of political pragmatism and symbolic confrontation. Among the most striking reflections of this new era was the so-called “title crisis,” which emerged from the controversy surrounding the royal titlature adopted by Prince Ferdinand. The transformation of Ferdinand’s title from “King of Bulgaria” (*Bulgaristan Kralı*) to “King of the Bulgarians” (*Bulgarların Kralı*) was not a mere linguistic preference but a politically charged choice that exposed the delicate balance of power in the Balkans and the limits of Ottoman diplomacy.

For the Ottoman Empire, this titular distinction carried far-reaching implications. The phrase “King of the Bulgarians” was interpreted as a claim of authority not only over the citizens of the Bulgarian state

but also over Bulgarian populations still residing within Ottoman territories. Consequently, the Ottoman government viewed the adoption of this title as a direct infringement on its sovereignty and an implicit challenge to its political legitimacy. The controversy quickly escalated through practical disputes concerning the acceptance of Bulgarian passports and customs documents bearing the contested title, eventually giving rise to reciprocal restrictions between the two governments.

The reactions of the European powers to the issue further complicated the matter. While Russia and Austria-Hungary tacitly accepted the title, viewing it as a natural assertion of Bulgaria’s independence, other states such as Italy and Britain adopted a more cautious stance, interpreting the title as a symbolic expression without tangible political consequences. These varying diplomatic attitudes revealed the Ottoman Empire’s growing isolation within European diplomacy. Despite its formal protests, the Sublime Porte lacked the leverage to enforce its position and thus adopted a pragmatic approach that prioritized the maintenance of bilateral relations over confrontation.

The debate also extended beyond diplomatic circles into the Ottoman press. The newspaper *Tanin*, particularly through the writings of Babanzâde İsmail Hakkı Bey, played a significant role in shaping public opinion. Babanzâde’s articles framed the issue not merely as a question of terminology but as a matter of imperial dignity and political sovereignty. He criticized Bulgaria’s perceived opportunism in exploiting the Ottoman Empire’s internal weaknesses and argued that the title “King of the Bulgarians” symbolized an overt attempt to undermine the empire’s integrity. From this perspective, the controversy reflected a broader narrative of post-independence tension and the gradual erosion of Ottoman authority in the Balkans.

Archival sources, including the reports of the Ottoman Commission in Sofia and correspondences within the Ministry of Foreign Affairs, reveal that the Ottoman administration initially attempted to resolve the issue through diplomatic restraint. Instructions were issued to avoid further escalation while awaiting a definitive settlement. However, as the title continued to appear in official Bulgarian documents, the Ottoman government imposed restrictions on the recognition of such papers, prompting reciprocal measures from Sofia. Despite these tensions, both sides eventually reached a de facto accommodation to prevent disruptions in travel and trade.

In essence, the “title crisis” functioned as a symbolic reflection of the post-1908 diplomatic landscape. It illuminated the fragility of Ottoman sovereignty, the assertiveness of Bulgaria’s national identity, and the asymmetrical nature of their relations within the broader European order. The dispute also demonstrated how issues of protocol and nomenclature could acquire profound political significance in an age when symbols and language served as instruments of national legitimacy. Ultimately, the controversy underscored the Ottoman Empire’s diminishing influence in the Balkans while affirming Bulgaria’s determination to consolidate its independent statehood and secure recognition on the international stage.